

Schaktning i Skomakaregatan vid kvarteret Sprutan

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Fornlämning L2009:7173, stadslager
Sprutan 6
Norrköpings stad
Norrköpings kommun
Östergötlands län
Östergötland

Fredric Wirbrand

Schaktning i Skomakaregatan vid kvarteret Sprutan

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Fornlämning L2009:7173, stadslager

Sprutan 6

Norrköpings stad

Norrköpings kommun

Östergötlands län

Östergötland

Fredric Wirbrand

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2022

Samtliga foton av Fredric Wirbrand.

Omslag: Schaktet från sydöst.

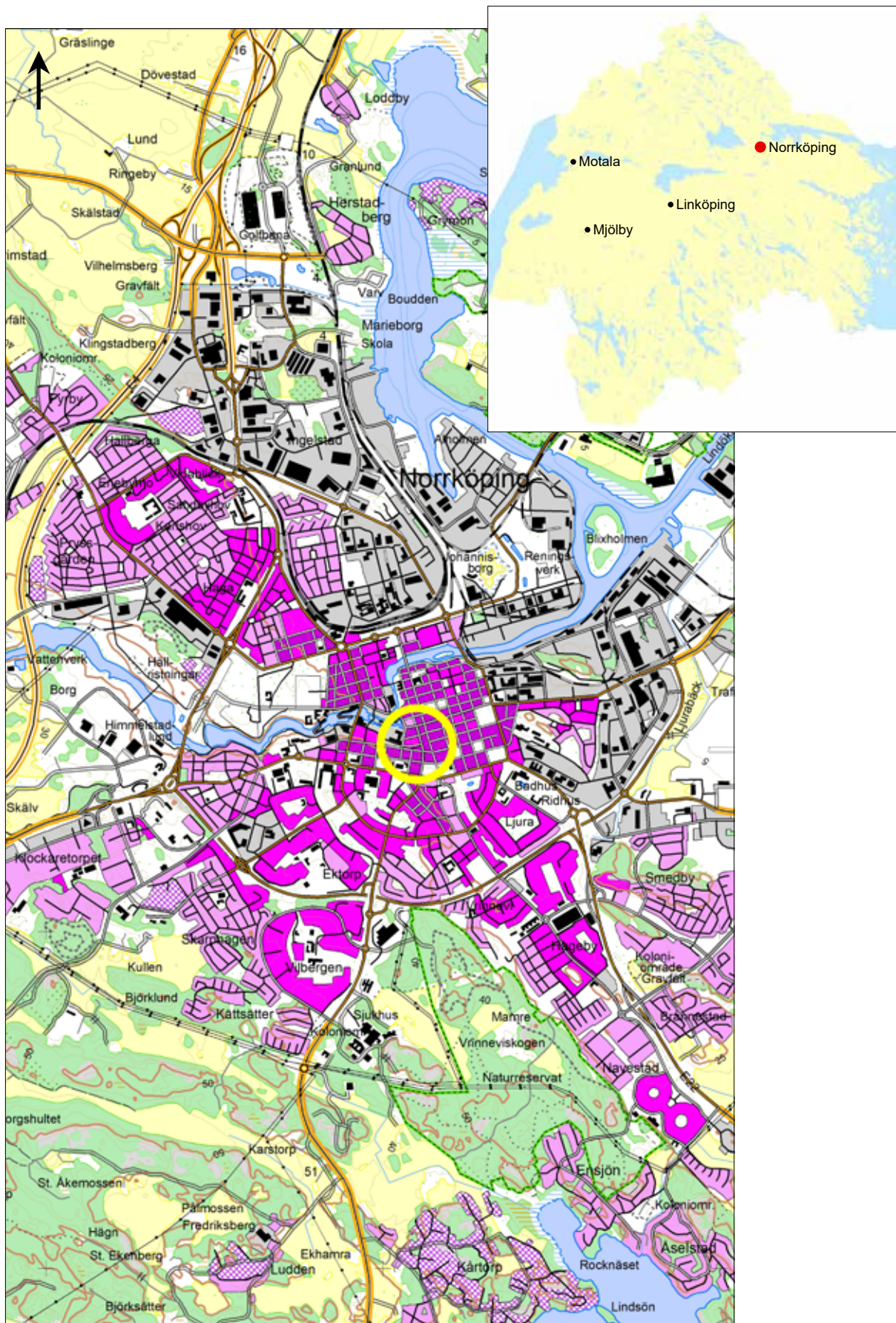
Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande 828988 och 850434.

ISBN 978-91-8041-033-5

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	6
Topografi och fornlämningsmiljö.	6
Historisk bakgrund.....	7
Tidigare undersökningar.....	7
Syfte och målsättning	8
Metod och genomförande	8
Analyser.....	9
Undersökningsresultat	9
Makrofossilanalys	10
Tolkning och utvärdering	10
Referenser	11
Kart- och arkivmaterial.....	11
Litteratur.....	11
Tekniska och administrativa uppgifter.....	11
Bilagor	12
Bilaga 1. Schakttabell	12
Bilaga 2. Kontexttabell	12
Bilaga 3. Makrofossilanalys.....	13

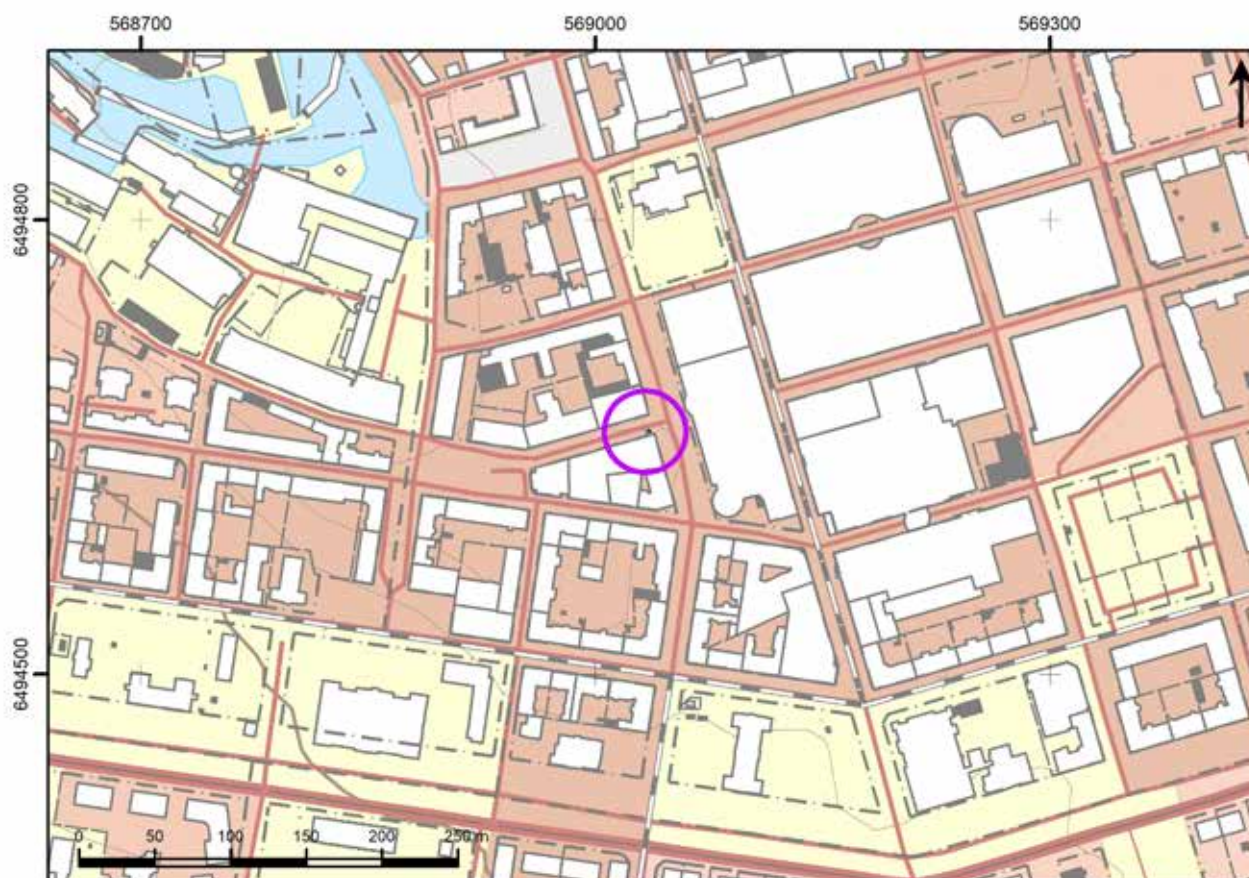
Figur 1. Undersökningsområdet markerat med en gul ring. Utdrag ur Terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har utfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i Skomakaregatan intill kvarteret Sprutan i centrala Norrköping. Ett $5,5 \times 3,2$ meter stort schakt grävdes och det enda av antikvariskt intresse som påträffades var ett brunt, homogent lager av lera. En makrofossilanalys visade att lagret troligen utgjordes av äldre åkerjord.

Inledning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) utförde i månadsskiftet augusti-september 2021 en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i Skomakaregatan vid kvarteret Sprutan i centrala Norrköping. Undersökningsområdet (figur 2) låg inom fornlämning L2009:7173, Norrköpings historiska stadslager. Undersökningen föranleddes av att E.ON Energilösningar AB skulle gräva ner en fjärrkylaledning. Beslut om undersökning fattades av Länsstyrelsen i Östergötlands län (dnr 431-6274-2021, beslutsdatum 2021-06-09). KM:s projektledare för undersökningen var Fredric Wirbrand som också har skrivit denna rapport.

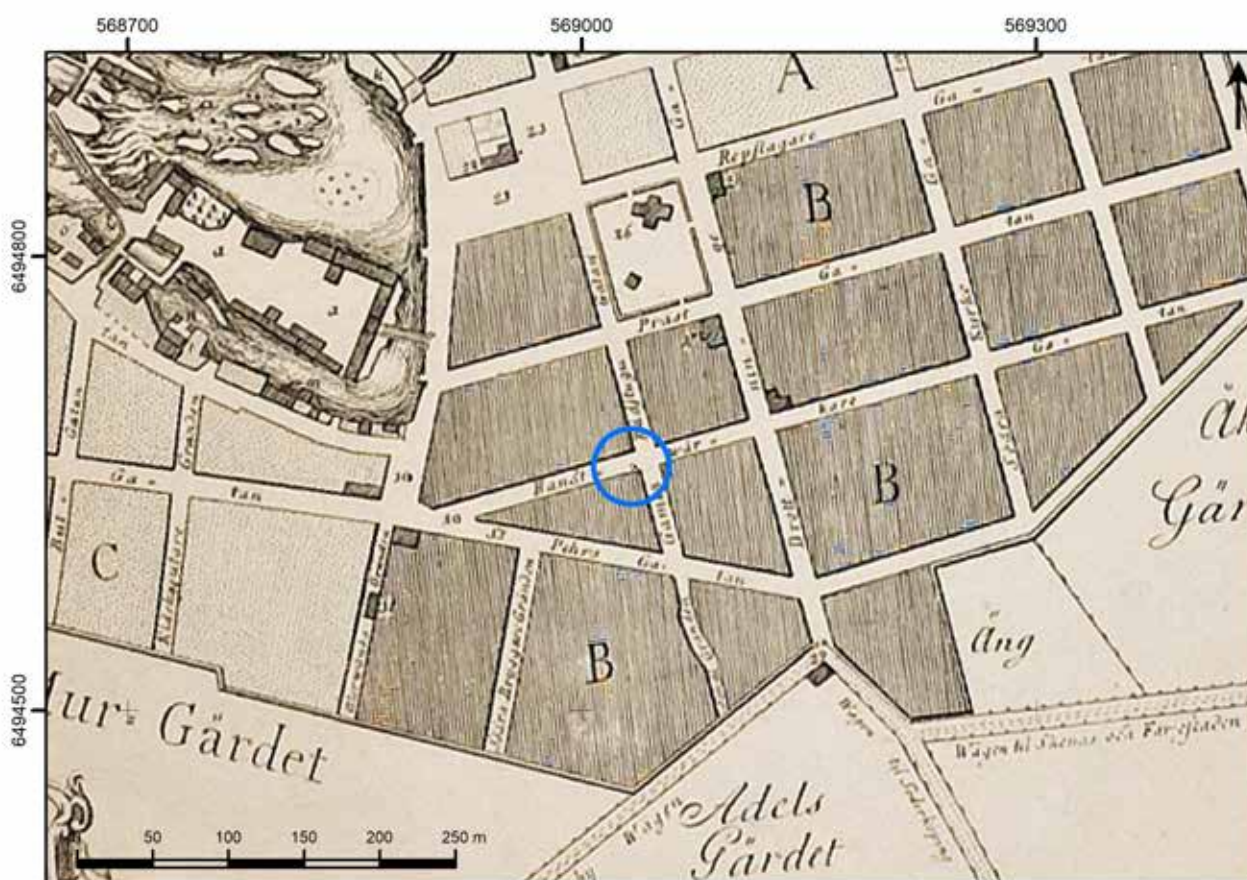
Figur 2. Undersökningsområdet markerat med en lila ring. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:5 000.

Topografi och fornlämningssmiljö

Undersökningsområdet ligger vid hörnet mellan Skomakaregatan och Gamla Rådstugugatan, intill kvarteret Sprutan. Platsen ligger centralt i Norrköping och här huserar många butiker och restauranger, och i det närliggande kvarteret Spiran finns bland annat en biograf.

Historisk bakgrund

Undersökningsområdet ligger i den historiska stadsdelen Dal som troligen har varit bebyggd sedan medeltiden. Gatunätet här fick sin nuvarande sträckning efter stadsbranden 1655 (figur 3). Skomakaregatan kom till 1969 efter att Spiranhuset byggdes och delade Hantverkaregatan i två delar. Den västra delen av gatan fick därefter namnet Skomakaregatan utan att namnberedningen motiverade varför (Kristensson 2016:24). Kvarteret Sprutan ska ha fått sitt namn efter ett så kallat spruthus, det vill säga ett brandredskapsförråd, som låg i kvarteret på 1700-talet. Bakgrunden till kvarteret Konstantinopels namn är okänd (Kristensson 2018:17, 20).

Figur 3. Schaktet markerad med en blå ring på en rektifierad version av en karta över Norrköping från 1769. Skala 1:5 000.

Tidigare undersökningar

Det har utförts flera arkeologiska undersökningar i området. Norr om Skomakaregatan ligger kvarteret Konstantinopel som var föremål för omfattande undersökningar under perioden 1999–2000. Då påträffades lämningar som daterades till 1350–1600, med spår av djurhållning, hantverk och sporadisk bebyggelse från den äldsta tiden och stadsbebyggelse och tomtindelning från den yngre tiden (Karlsson m.fl. 2006).

Vid en undersökning 2003 längs Skomakaregatan och Dalsgatan vid Chamberts plats väster om schaktet framkom 2 meter tjocka kulturlager. Bland annat syntes ett lager som tolkades vara från stadsbranden 1655, och under detta fanns lager som tolkades vara spår efter stadens expansion i slutet av 1500-talet (Karlsson 2003).

Omfattande undersökningar har även utförts i S:t Persgatan direkt söder om det aktuella undersökningsområdet, under perioden 2017–2019. Då påträffades lämningar efter minst 24 byggnader, flera stenlagda ytor samt spår efter rännor, diken och odlingar. Majoriteten av lämningarna daterades till första halvan av 1600-talet (Wirbrand 2020).

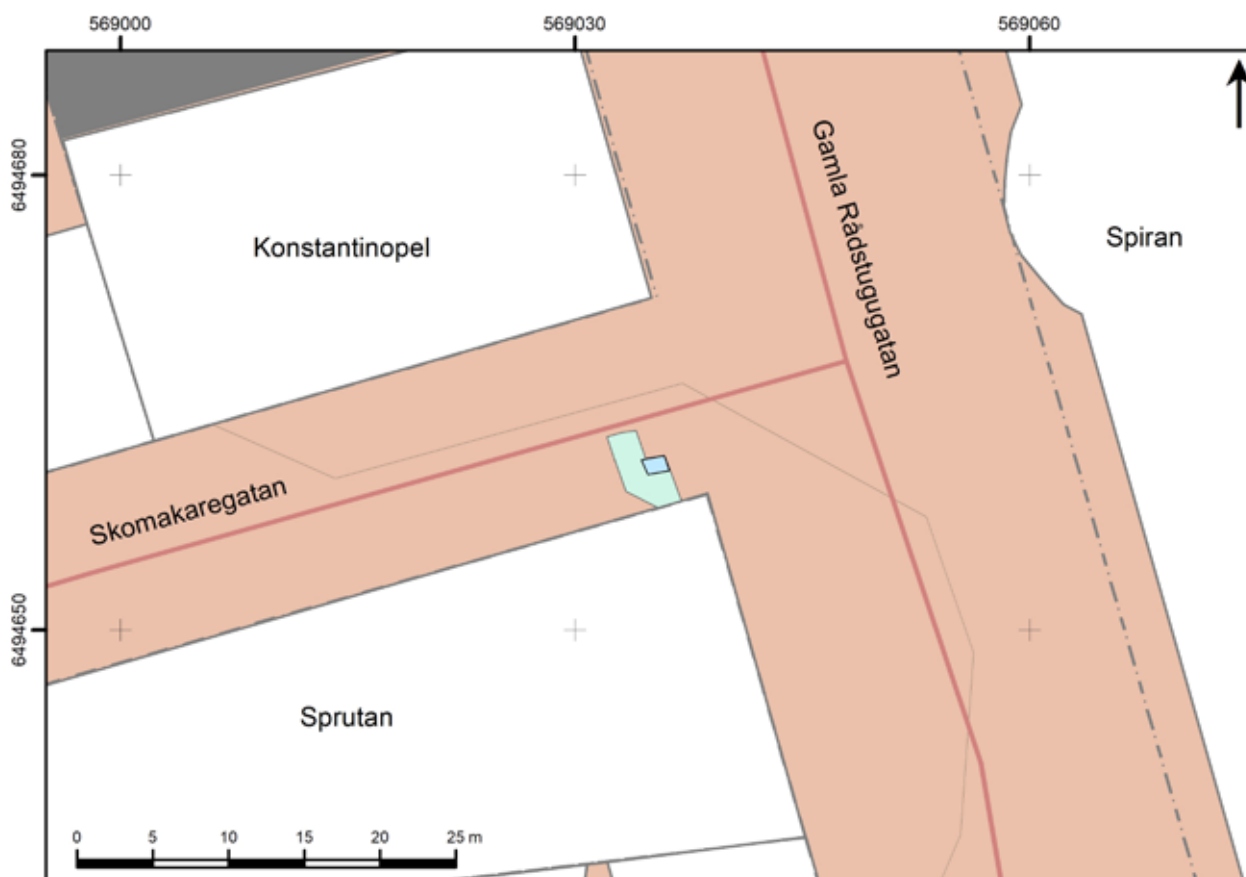
Tidigare under 2021 utfördes en undersökning på norra sidan av gatan, cirka 7 meter från det nu aktuella schaktet, i hörnet Skomakaregatan-Gamla Rådstugugatan emot kvarteret Konstantinopel. Där hade allt av antikvariskt intresse schaktats bort, och det enda som framkom var recenta ledningar (Wirbrand 2021).

Syfte och målsättning

Syftet med schaktningsövervakningen var i första hand att tillse att fornlämningen berördes i så liten omfattning som möjligt. Om detta inte var möjligt skulle eventuella fornlämningar som framkom vid schaktningen dokumenteras med ett vetenskapligt arbetssätt.

Metod och genomförande

Schaktet grävdes från mitten av gatan i norr in mot husfasaden i söder, någon meter från gatuhörnet i öster. Schaktet var som mest 5,5 meter långt och 3,2 meter brett (figur 4). Det var 1,3 meter djupt i norr men betydligt grundare in mot husväggen i söder. Den uppgrävda ytan var 13,3 m² stor. Alla schakt och arkeologiska kontexter mättes in med RTK-GPS. Alla kontexter fotades och dokumenterades med text.

Figur 4. Schaktet i grönt och lager 1 i blått. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:500.

Analys

En makrofossilanalys på insamlade jordprover utfördes av Jens Heimdahl och Anna Plikk, Statens historiska museer. Fröer och andra makrofossiler kan öka förståelsen för hur ett lager har tillkommit och därmed kan slutsatser nås kring vad ett område kan ha haft för funktion och vilka aktiviteter som har ägt rum i dess närhet.

Undersökningsresultat

I norra och södra delen av schaktet framkom endast recenta ledningar (figur 5), men i mittersta delen av schaktet, vid östra sidan, fanns en cirka $1,5 \times 1$ meter stor yta som tolkades vara ostörd.

Figur 5. Schaktet från nordväst.

Där påträffades ett möjligt kulturlager. Det framkom på 0,75 meters djup under bärlager samt en mindre störning. Lagret bestod av fet, homogen, brun lera och tolkades vara ett möjligt odlingslager. Det undersöktes inte i botten, men var minst 0,4 meter tjockt (figur 6).

Figur 6. Det bruna lerlagret syns i den östra profilväggen.

Inga andra arkeologiska lämningar framkom. Inga fynd påträffades vid undersökningen.

Makrofossilanalys

Ett makrofossilprov samlades in från det bruna lerlagret och analyserades. Analysen visade att prover innehöll träkol, förkolnade rotfragment och basstamdelar. Det fanns också ett förkolnat frö av ogräset gårdsskräppa samt små mängder icke förkolnade rottrådar. Avsaknaden av träflis och icke förkolnade ogräsfrön gjorde att lagret inte tolkades ha tillkommit i stadsgårdsmiljö, utan som äldre åkerjord. De förkolnade basstamdelarna och rotfragmenten skulle då kunna vara spår efter trädessvedjning.

Tolkning och utvärdering

Endast ett möjligt kulturlager framkom vid undersökningen. Lagret låg direkt under moderna bärlager och tolkades därför vara relativt sentida. Makrofossilanalysen visade att lagret troligen inte tillkommit i stadsgårdsmiljö utan möjligen kunde vara äldre åkerjord. Antagligen har åkerjorden då påförts på platsen som ett utfyllnads- eller utjämningslager.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Karta över sjö- och stapelstaden Norrköping år 1769 av lantmätaren Jonas Brolin
<https://www.norrkopings.se/kultur-och-fritid/bibliotek-och-arkiv/stadsarkiv/kartor.html>

Litteratur

- Karlsson, P. 2003. *Kulturlager vid Chamberts plats. Schaktning för nytt VA samt fjärrvärme i Dalsgatan och Skomakaregatan i Norrköping*. Norrköpings stad och kommun. Östergötland. UV Öst rapport 2003:28.
- Karlsson, P., Menander, H. & Heimdahl, J. 2006. *Kvarteret Konstantinopel. Omfattande profana medeltida lämningar i centrala Norrköping*. RAÄ 96. Norrköpings stad och kommun. Östergötland. UV Öst rapport 2006:9.
- Kristensson, P. 2016. *Norrköpings gatunamn*. Klingsbergs förlag. Norrköping.
- Kristensson, P. 2018. *Norrköpings kvartersnamn*. Klingsbergs förlag. Norrköping.
- Wirbrand, F. 2020. *S:t Persgatan. Tidigmoderna stadslämningar i Norrköping*. Arkeologisk undersökning. Fornlämning L2009:7173, stadslager. Gamla staden 1:2. Norrköpings stad och kommun. Östergötland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2020:29.
- Wirbrand, F. 2021. *Schaktning i Nygatan-Butgatan och Skomakaregatan-Gamla Rådstugugatan*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Fornlämning L2009:7173, stadslager. Berget 1:1 och Gamla staden 1:2. Norrköpings stad och kommun. Östergötland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2021:80.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM21106
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-6274-2021, 2021-06-09
<i>Kulturmiljöregistrets uppdragsnr:</i>	202100793
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
<i>Undersökningsperiod:</i>	31 augusti–2 september 2021
<i>Personal:</i>	Fredric Wirbrand (projektledare)
<i>Landskap:</i>	Östergötland
<i>Län:</i>	Östergötland
<i>Kommun:</i>	Norrköping
<i>Socken:</i>	Norrköpings stad
<i>Fastighet:</i>	Sprutan 6
<i>Fornlämning:</i>	L2009:7173, stadslager
<i>Fastighetskarta:</i>	64F 9GS Borg
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99TM
<i>Koordinater:</i>	N6494658–6494663/Ö569032–569037
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Inmätningmetod:</i>	RTK-GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Inga dokumentationshandlingar utöver denna rapport.
<i>Fynd:</i>	Inga fynd påträffades.

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Längd (m)	Bredd (m)	Djup (m)	Area (m ²)	Kontexter
1	5,5	3,2	1,3	13,3	Lager 1

Bilaga 2. Kontexttabell

Kontext	Schakt	Längd (m)	Bredd (m)	Tjocklek (m)	Beskrivning
Lager 1	1	1,5	1	0,4	Lager av homogen brun lera som tolkades vara ett möjligt odlingslager.

Makroskopisk analys av jordprover från Kv Sprutan, Norrköping stad, fornlämning L2009:7173

Teknisk rapport

Anna Plikk & Jens Heimdahl, Arkeologerna, SHMM, 2021-11-19

Bakgrund och syfte

Under den arkeologiska schaktningsövervakningen vid Sprutan, Norrköping L2009:7173, 2021 (Stiftelsen Kulturmiljövård, projektnummer KM21106), togs 1 jordprov från ett möjligt odlingslager för makroskopisk analys. Schaktningsövervakningen omfattar stadskulturlager och proverna förväntas vara från tidigmodern tid.

Metod

Provtagningen genomfördes av arkeologerna under schaktningsövervakningen. Provvolymen låg omkring 2 liter. Inkomna till laboratoriet preparerades proverna genom flottering och våtsiktning (minsta maskstorlek 0,25mm) enligt metod beskriven av Wasylikowa (1986). Identifieringen av materialet skedde under ett stereomikroskop med 7-100 gångers förstoring. I samband med bestämningarna utnyttjades litteratur (främst Cappers m. fl. 2009) samt referenssamlingar av recenta fröer. Den makroskopiska analysen har främst behandlat växtmakrofossil (som inte är ved eller träkol), men även puppor, fekalier, smältor, slagg, ben mm har eftersökts. I det följande anges alla typer av fröer, frukter, delfrukter, acener etc. som ”fröer” eller ”frukter”.

I proverna finns lämningar av rottrådar som främst antas representera floramiljöer i äldre tid, men som också kan vara av yngre datum. De makroskopiska resterna i lämningarna uppvisar dock en sådan sammansättning och bevarandegrad att de i sin helhet kan betraktas som liggande *in situ* sedan lagrets tillkomst och eventuell omlagring av material har främst skett innan depositionstillfället.

Jordprovernas innehåll

I bifogade tabell har materialet som inte är fröer/frukter kvantifierats enligt en grov relativ skala om 1-3 punkter, där 1 punkt innebär förekomst av enstaka (ca 1-5) fragment i hela provet. 2 punkter innebär att materialet är vanligt – att det i stort sett hittas i alla genomletningar av de subsamplingar som görs. 3 punkter innebär att materialet är så vanligt att de kan sägas vara ett av de dominerande materialen i provet och man hittar det var man än tittar. Siffrorna för makrofossil anger antalet räknade fröer/frukter. Förkolnat och oförkolnat material har separerats i tabellen.

Det kvalitativa innehållet av makroskopiskt material styrs i hög utsträckning av en handfull tafonomiska faktorer kopplade till de avfallskällor varifrån materialet som bygger upp kulturlagren härstammar, huvudsakligen från byggnation och hantverk (träflis, kol, kalkbruk etc.), djurhållning (växter från ängs-/betesmiljö), kök (träkol, matrester och latrinavfall). Därtill kommer en del material, som t.ex. ogräs, från lokala växtmiljöer.

Sprutan, Norrköping stad, fornlämning L2009:7173, odlingslager	IPM	204.200
	Volym/l	2,6
Förkolnade vedartade växter	Träkol	•
Förkolnade örtartade växter	Rotfragment	•
	Basstamdel rot	••
Övrigt	Rottrådar	•
Förkolnade fröer/frukter mm		
Gårdsskräppa	<i>Rumex cf longifolius</i>	1

Diskussion

Möjligt odlingslager PM204.200

Provet innehåller endast en liten mängd träkol, förkolnade rotfragment och basstamdelar (halft underjordisk del av växtens stam), ett förkolnat frö av ogräset gårdsskräppa samt en liten mängd icke-förkolnade rottrådar. Träflis och icke-förkolnade ogräsfrön saknas, vilket är ovanligt i stadsgårdsmiljöer. Rimligen bör hårdskaliga fröer ha bevarats i så ungt material om det funnits ett innehåll av sådana från början.

Möjligen utgörs den provtagna jorden av en del av en äldre åkerjord. I sådana förekommer ibland spår av trädessvedjning i form av förekolnade bastamdelar och rötter.

Referenser

- Cappers, R, T. T., Neef, R. & Bekker, R- M. 2009: *Digital atlas of economic plants*. Groningen Archaeological Studies vol 9. Groningen
- Wasylikowa, K., 1986: Analysis of fossil fruits and seeds. I Berglund, B. E. (ed.): *Handbook of Holocene Palaeoecology and Palaeohydrology*. John Wiley & Sons Ltd. 571-590